

УДК 338.45.01

Ралко О. С.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

РИНОК ХЛІБА ТА ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Проаналізовано стан ринку хліба та хлібобулочних виробів в Україні. Розглянуто основні чинники, що впливають на цей ринок. Досліджено залежність між зміною обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів та зміною чисельності населення України. Здійснено порівняння фактичного рівня споживання хліба та хлібобулочних виробів в Україні та обсягів їх виробництва. Проведений аналіз дав змогу прийти до висновку щодо наявності «тіньового» ринку хліба та хлібобулочних виробів в Україні. Визначено низку причин та чинників, які вплинули на формування понад 70% різниці між обсягом виробництва та споживання хліба та хлібобулочних виробів.

Ключові слова: ринок хліба та хлібобулочних виробів, фактичне споживання хліба, життєвий цикл галузі, динаміка обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні.

Постановка проблеми. Кожне підприємство працює в ринкових умовах, тому вивчення ринку є важливим і невід'ємним елементом підприємницької діяльності. Обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні постійно скорочуються. Частка потужних підприємств у загальному виробництві хліба та хлібобулочних виробів значна і становить близько 90%. Проте встановити реальну частку, обсяги виробництва та обсяги реалізації малих підприємств, пекарень та міні-пекарень досить складно, оскільки не ведеться статистичного обліку виробництва продукції цими суб'єктами господарювання. Таким чином, постає необхідність у всебічному дослідженні ринку хліба та хлібобулочних виробів в Україні для виявлення причин скорочення обсягів виробництва, наслідків та чинників, що на нього впливають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означеними питаннями в Україні займаються Г.О. Кундеева, С.В. Єрмаков, Ж.А. Говоруха, І.В. Федулова, К.Ю. Омельченко, Н.В. Остапченко, Н.П. Скригун, О.В. Михайленко, О.М. Васильченко, О.О. Терещенко, П.Т. Саблук, С.В. Пеструха, Т.В. Майорова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За офіційними даними, у натуральному виразі обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів підприємствами хлібопекарської промисловості в Україні протягом 1990–2017 рр. постійно скорочуються, проте автором зроблено спробу довести, що фактичні обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні виходячи з їх споживання фактично не змінюються.

Мета статті полягає у дослідженні причин скорочення виробництва хліба та хлібобулочних виробів протягом 1990–2017 рр. в Україні, виявленні наявності/відсутності зв'язку між змінами добробуту населення, чисельності населення та зміною обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість вітчизняних учених, що розглядають проблеми продовольчої безпеки України, приходять до висновку щодо відсутності збалансованого харчування населення. Так, Г.О. Кундеева зазначає, що на основі аналізу стану фактичного харчового статусу пересічного українця можна стверджувати, що харчування населення України нераціональне, розбалансоване, полідефіцитне за багатьма харчовими нутрієнтами. Постає питання, чи такий стан зумовлений «бідністю» спожитого продовольства на поживні речовини,

чи ще й кількісною його нестачею. Результати аналізу кількісного споживання харчових продуктів свідчать про те, що в останні роки спостерігається перевищене фактичне споживання за такими групами, як хліб і хлібопродукти, картопля, яйця, рослинна олія. Проте споживання м'яса та м'ясопродуктів, риби, молока та молокопродуктів значно менше фізіологічної норми споживання [1]. Варто зазначити, що, незважаючи на збільшення споживання хліба та хлібобулочних виробів населенням України, їх офіційні обсяги виробництва постійно знижуються (рис. 1).

Для прогнозування та визначення подальших перспектив розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів в Україні необхідно визначити стадію його життєвого циклу та оцінити її за зміною обсягів виробництва продукції.

На рис. 2 показано індекси виробництва хліба і хлібобулочних виробів за 1990–2017 рр. (у % до 1990 р.). На основі вибірки даних за означений період побудовано логарифмічний тренд обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів для України. Коректність застосованої екстраполяційної моделі підтверджується високим значенням коефіцієнта детермінації, що становить 0,95.

Тренд свідчить, що за збереження тенденцій розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів виробництво цих продуктів і надалі знижуватиметься. Незважаючи на те що ринок хліба та хлібобулочних виробів є традиційним ринком, а отже, як сильно б не змінювалися вподобання споживачів, хліб залишиться у продуктовому кошику більшості українців, ринок знаходиться на етапі спаду, що і підтверджується тривалою тенденцією до скорочення з 1990 по 2017 р. Зниження обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів протягом 1990–2017 рр. пов'язане з:

- скороченням чисельності населення України;
- відкриттям великої кількості малих та мікропідприємств, міні-пекарень, фізичних осіб – підприємців, облік виробництва продукції яких не повною мірою відображається в офіційній статистиці;
- появою напівфабрикатів, заморожених виробів, що проходять мінімальну обробку у звичайних пічках, не потребуючи ні величезних площ, ані дорогого обладнання, що робить такий вид діяльності привабливим для відкриття мікропідприємства;
- появою хлібопічок, що уможлиблює приготування хліба в домашніх умовах;

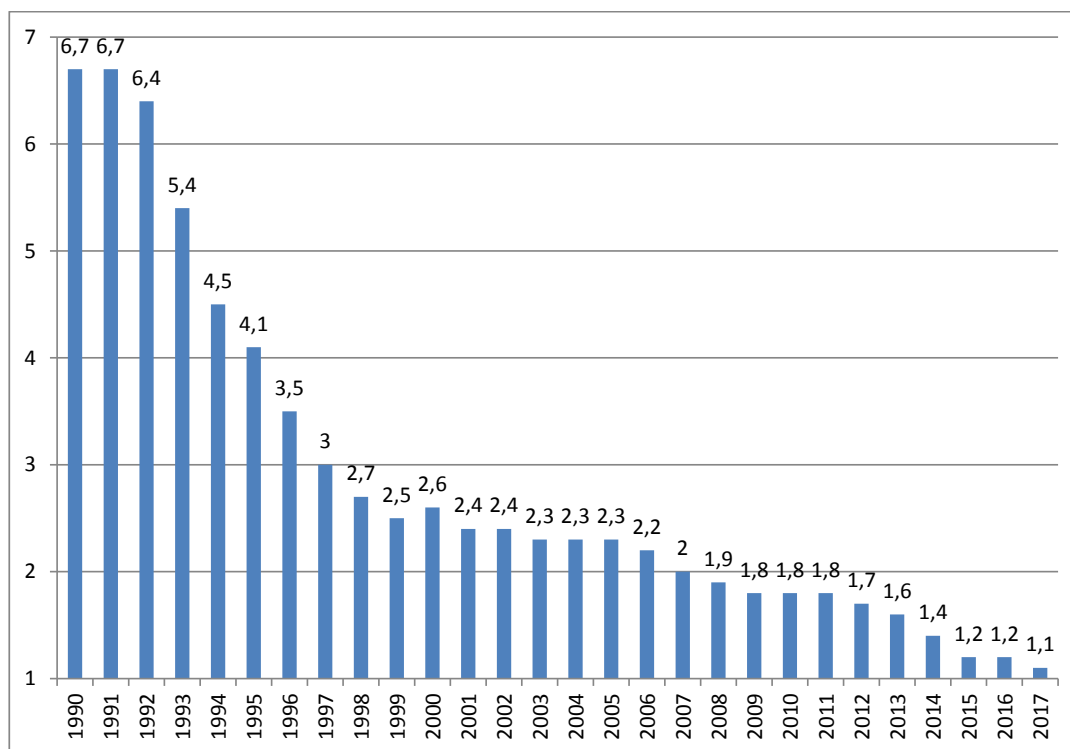

Рис. 1. Динаміка обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні за 1990–2011 рр., млн. т
Джерело: сформовано автором на основі [2]

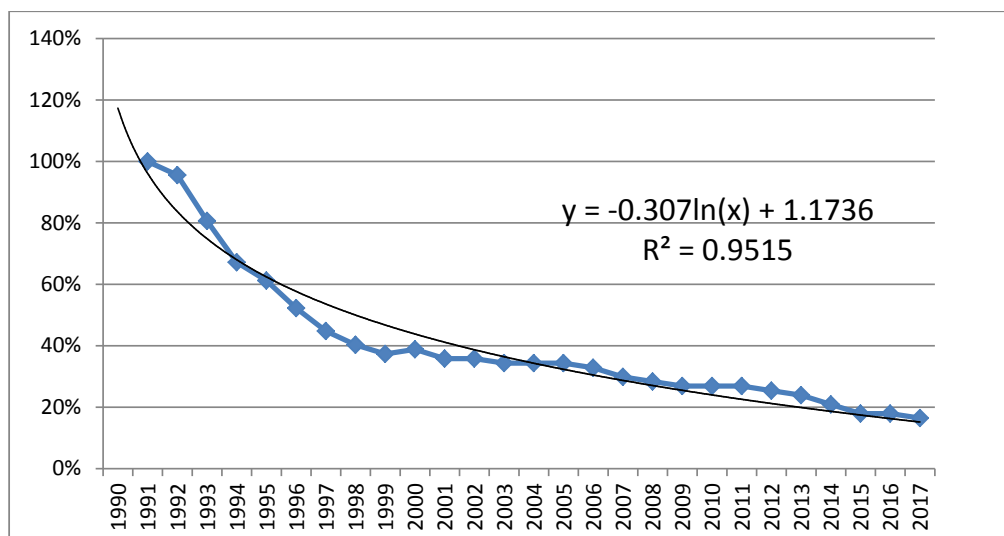

Рис. 2. Індекси виробництва хліба і хлібобулочних виробів за 1990–2017 рр. (у % до 1990 р.)
Джерело: побудовано автором на основі [2]

• зміною смаків споживачів та появою трендів здорового способу життя та здорового харчування, що лімітують щоденне споживання хліба та хлібобулочних виробів;

• зниженням рівня якості життя населення, особливо в сільських територіях, де домогосподарства виготовляють хліб та хлібобулочні вироби для задоволення власних потреб на власній сировині.

Одним з основних чинників, що прямо впливають на обсяги виробництва хліба та хлібобулочних виробів, є чисельність населення України. Співставимо динаміку виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні та динаміку чисельності населення (табл.1).

Незважаючи на спадну динаміку чисельності населення України, темпи зміни обсягів вироб-

ництва хліба та хлібобулочних виробів свідчать, що на скорочення ринку впливають більшою мірою сукупність інших чинників, а не зміна чисельності. Так, якщо у 2017 р. чисельність населення скоротилася на 18% порівняно з 1990 р., то обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів скоротився на 84% за аналогічний період. Співставимо темпи зміни обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні з темпами зміни чисельності населення (рис. 3).

З аналізу даних видно, що темпи зміни обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів та темпи зміни чисельності населення України не співпадають. Отже, можна зробити висновок, що на зміну обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів зміна чисельності насе-

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів і чисельності населення України за 1990–2017 рр.

Рік	Обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів, млн. т	Чисельність населення України, млн. осіб	Темп зміни обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів до 1990 р.	Темп зміни чисельності населення до 1990 р.
1990	6.7	51.6	100%	100%
1991	6.7	51.6	100%	100%
1992	6.4	51.7	96%	100%
1993	5.4	51.9	81%	101%
1994	4.5	51.7	67%	100%
1995	4.1	51.3	61%	100%
1996	3.5	50.9	52%	99%
1997	3	50.4	45%	98%
1998	2.7	50.0	40%	97%
1999	2.5	49.5	37%	96%
2000	2.6	49.1	39%	95%
2001	2.4	48.7	36%	94%
2002	2.4	48.2	36%	94%
2003	2.3	47.8	34%	93%
2004	2.3	47.4	34%	92%
2005	2.3	47.1	34%	91%
2006	2.2	46.7	33%	91%
2007	2	46.5	30%	90%
2008	1.9	46.2	28%	90%
2009	1.8	46.0	27%	89%
2010	1.8	45.8	27%	89%
2011	1.8	45.6	27%	88%
2012	1.7	45.5	25%	88%
2013	1.6	45.4	24%	88%
2014	1.4	45.2	21%	88%
2015	1.2	42.8	18%	83%
2016	1.2	42.6	18%	83%
2017	1.1	42.4	16%	82%

Джерело: розраховано автором на основі [2]

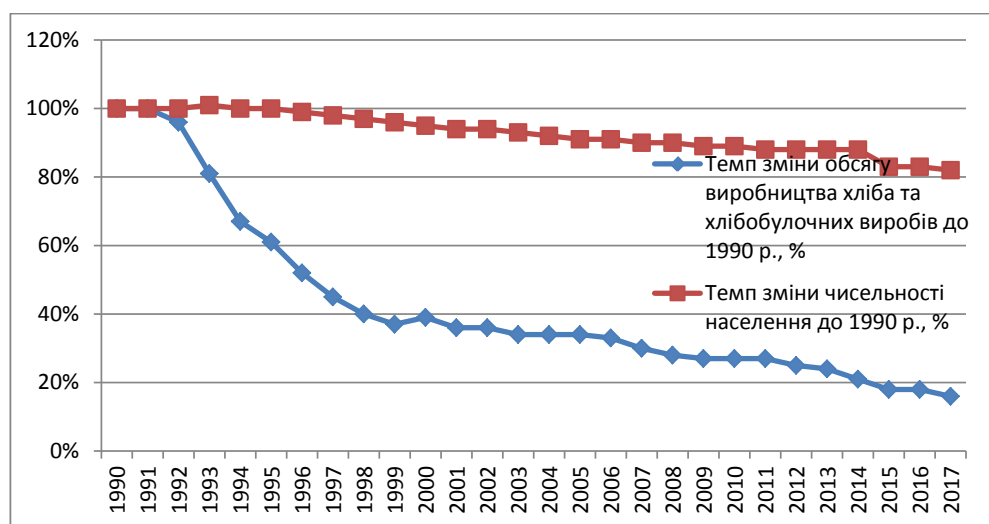

Рис. 3. Темпи зміни обсягу виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні за 1990–2017 рр., % до 1990 р.

Джерело: побудовано автором на основі [2]

лення України вплинула несуттєво. Постає необхідність у визначенні інших причин і чинників, що вплинули на скорочення виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні протягом 1990–2017 рр.

Поширеною є думка, що чим розвиненіша економіка країни, тим ближче фактичне споживання

певного продукту харчування до раціональної норми. Особливо це твердження стосується рівня споживання хліба та хлібобулочних виробів, оскільки високий рівень їх споживання характерний для бідних країн.

Із цього погляду на довгострокову перспективу можна стверджувати, що ринок хліба та хлібо-

булочних виробів в Україні є насиченим. Проте споживання хліба та хлібобулочних виробів у значних обсягах в нашій країні є традиційним, тому можна передбачити, що з розвитком економіки України фактичне споживання хліба та хлібобулочних виробів не зміниться в натуральному виразі, а смаки споживачів перемістяться із «соціальних» видів хліба та хлібобулочних виробів на «елітні».

З 1999 р. Державною статистичною службою України ведеться облік споживання харчових продуктів домогосподарствами в розрахунку на одну особу на місяць. Проте варто зауважити, що статистичні дані фактичного споживання існують тільки по укрупненій групі хлібопродуктів, дані фактичного споживання хліба та хлібобулочних виробів по інших групах відсутні. Таким чином, для ринку хліба та хлібобулочних виробів слід установити фактичні обсяги споживання розрахунково виходячи зі споживання хліба та хлібопродуктів домогосподарствами України (табл. 2).

Варто зазначити, що отримані дані є неточними, оскільки, за офіційними статистичними даними, у вільному доступі немає виокремлення окремої категорії споживання хліба та хлібобулочних виробів. Співставимо розраховані обсяги споживання хліба та хлібопродуктів з офіційними обсягами виробництва хліба та хлібобулочних виробів (табл. 3).

Середнє відносне відхилення споживання хліба та хлібобулочних виробів від їх обсягу виробництва за досліджуваний період становить близько 64%. Відповідно, можна сказати, що великі хлібокомбінати вже не займають монопольне положення на ринку, оскільки більша частка ринку не враховується офіційною статистикою, тому її можна віднести до тіньового ринку.

З табл. 3 можна зробити такі припущення: у структурі попиту на хліб та хлібобулочні вироби 36% потреби задовольняють хлібокомбінати, а

інші 64% забезпечують малі та мікропідприємства, домогосподарства, власні виробництва супермаркетів, кафе виготовлення хліба та хлібобулочних виробів домогосподарствами для задоволення власних потреб тощо; зниження споживання хліба та хлібобулочних виробів за 1990–2017 рр. відбулося незначними темпами, тоді як скорочення виробництва хліба та хлібобулочних продуктів йшло значно швидшими темпами, що зумовило збільшення в структурі споживання частки малих та мікропідприємств. Так, якщо у 1990 р. хлібокомбінати та потужні підприємства України випускали 59,3% хліба та хлібобулочних виробів, що споживалися населенням, то в 2017 р. продукцією хлібокомбінатів забезпечується лише 36% ринку.

Беручи до уваги досить низьку якість готової продукції малих підприємств – виробників хліба та хлібобулочної продукції, можна розглядати різницю між споживанням хліба та хлібобулочних виробів в Україні та обсягами їх виробництва як потенційний ринок збуту для хлібокомбінатів.

Отже, споживання хліба та хлібобулочних виробів, з огляду на різницю офіційних обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні, і дає той обсяг, який випускається малими підприємствами, домашніми господарствами, пекарнями, міні-пекарнями та власними виробництвами супермаркетів (табл. 4).

Із даних щодо суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом харчових продуктів, звісно, не можна зробити висновок щодо підприємств, які займаються виготовленням хліба та хлібобулочних виробів, проте станом на 2017 р. понад 93% у структурі займають саме суб'єкти малого підприємництва. Враховуючи, що велика кількість суб'єктів малого підприємництва у сфері виготовлення хлібобулочних виробів, у тому числі за наявності мінімальних виробничих площ, займається виготовленням виробів із

Таблиця 2

Споживання хліба та хлібопродуктів домогосподарствами України за 1999–2017 рр.

Рік	Споживання хліба та хлібопродуктів у домогосподарствах у середньому за місяць у розрахунку на одну особу, кг	Споживання хліба та хлібопродуктів в домогосподарствах у за рік у розрахунку на одну особу, кг	Чисельність населення України, тис. осіб	Споживання хліба та хлібопродуктів в домогосподарствах за рік, тис. кг	Споживання хліба та хлібопродуктів в домогосподарствах за рік, млн. т
1999	9.1	109.2	49544.8	5410292	5.4
2000	10.7	128.4	49115	6306366	6.3
2001	10.7	128.4	48663.6	6248406	6.2
2002	10.7	128.4	48240.9	6194132	6.2
2003	10.3	123.6	47823.1	5910935	5.9
2004	10.4	124.8	47442.1	5920774	5.9
2005	10.3	123.6	47100.5	5821622	5.8
2006	9.8	117.6	46749.2	5497706	5.5
2007	9.6	115.2	46465.7	5352849	5.4
2008	9.6	115.2	46192.3	5321353	5.3
2009	9.3	111.6	45963.4	5129515	5.1
2010	9.3	111.6	45782.6	5109338	5.1
2011	9.2	110.4	45598.2	5034041	5.0
2012	9.1	109.2	45453.3	4963500	5.0
2013	9	108	45372.7	4900252	4.9
2014	9	108	45245.9	4886557	4.9
2015	8.5	102	42759.7	4361489	4.4
2016	8.3	99.6	42590.9	4242054	4.2
2017	8.4	100.8	42414.9	4275422	4.3

Джерело: розраховано автором на основі [2]

Таблиця 3

Основні показники виробництва і споживання хліба та хлібобулочних виробів за 1999–2017 рр.

Рік	Споживання хліба та хлібобулочних виробів, млн. т	Обсяг виробництва хліба та хлібобулочних виробів, млн. т	Абсолютне відхилення обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів від споживання, млн. т	Відносне відхилення споживання хліба та хлібобулочних виробів від їх обсягу виробництва, %
1999	5.4	2.5	-2.9	-53.8
2000	6.3	2.6	-3.7	-58.8
2001	6.2	2.4	-3.8	-61.6
2002	6.2	2.4	-3.8	-61.3
2003	5.9	2.3	-3.6	-61.1
2004	5.9	2.3	-3.6	-61.2
2005	5.8	2.3	-3.5	-60.5
2006	5.5	2.2	-3.3	-60.0
2007	5.4	2.0	-3.4	-62.6
2008	5.3	1.9	-3.4	-64.3
2009	5.1	1.8	-3.3	-64.9
2010	5.1	1.8	-3.3	-64.8
2011	5.0	1.8	-3.2	-64.2
2012	5.0	1.7	-3.3	-65.7
2013	4.9	1.6	-3.3	-67.3
2014	4.9	1.4	-3.5	-71.3
2015	4.4	1.2	-3.2	-72.5
2016	4.2	1.2	-3.0	-71.7
2017	4.3	1.1	-3.2	-74.3

Джерело: розраховано автором на основі [2]

Таблиця 4

Кількість суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом харчових продуктів

Роки	Кількість суб'єктів господарювання			
	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва	з них суб'єкти мікропідприємництва
2010	44	1141	13943	12180
2011	63	1129	11397	9560
2012	76	1089	11620	9757
2013	70	1021	12678	10861
2014	57	902	13662	12184
2015	45	883	14336	12998
2016	137	3764	114626	106527
2017	47	910	13313	11923

Джерело: сформовано автором на основі [2]

напівфабрикатів та їхня діяльність не повною мірою відображається в обсягах виробництва, цей чинник варто приймати до уваги як один з основних, що впливає на розходження між обсягами виробництва та споживання хліба та хлібобулочної продукції.

Отже, ринок споживання хліба та хлібобулочних виробів в Україні хоча і поступово скорочувався з 1999 до 2017 р., різниця між споживанням та обсягами виробництва протягом досліджуваного періоду практично не змінювалася й у середньому була на рівні 3 400 тис. т хліба та хлібобулочних виробів на рік. А зміни в офіційних обсягах виробництва хліба та хлібобулочних виробів відбулися через перерозподіл ринкових часток між підприємствами всередині галузі.

Висновки. Для України є традиційними значні обсяги споживання хліба та хлібобулочних виробів та значні обсяги їх виробництва. Протягом 1990–2017 рр. відбувся перерозподіл ринку хлібопекарної галузі між великими виробниками продукції – хлібозаводами та малими підприємствами й домогосподарствами. Основними чинниками зниження обсягів виробництва хліба та хлібобулочних виробів протягом досліджуваного періоду є нарощування виробництва хлібопродуктів малими підприємствами, пекарнями, міні-пекарнями, домогосподарствами та власними виробництвами супермаркетів, зменшення обсягів споживання хліба та хлібопродуктів населенням та зменшення чисельності населення України.

Список літератури:

1. Мостенська Т.Л., Кундеева Г.О. Харчування як складова продовольчої безпеки. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2016. Т. 22. № 3. С. 113–122. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2016_22_3_15
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Ралко О.С. Дослідження ринку хліба та хлібобулочних виробів України. *Проблеми науки*. 2012. № 8. С. 39–44.
4. Ралко О.С. Методичний підхід до оцінки інтенсивності організаційного розвитку підприємств хлібопекарської промисловості. Збірник наукових праць *Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 31. С. 117–120.

Ралко А. С.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

**РЫНОК ХЛЕБА И ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ В УКРАИНЕ:
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

Резюме

Проанализировано состояние рынка хлеба и хлебобулочных изделий Украины. Рассмотрены основные факторы, влияющие на этот рынок. Исследована зависимость между изменением объемов производства хлеба и хлебобулочных изделий и изменением численности населения Украины. Проведено сравнение фактического уровня потребления хлеба и хлебобулочных изделий в Украине и объемов их производства. Проведенный анализ позволил сделать вывод о наличии «теневое» рынка хлеба и хлебобулочных изделий в Украине. Определен ряд причин и факторов, которые повлияли на формирование более 70% разницы между объемом производства и потребления хлеба и хлебобулочных изделий.

Ключевые слова: рынок хлеба и хлебобулочных изделий, фактическое потребление хлеба, жизненный цикл отрасли, динамика объема производства хлеба и хлебобулочных изделий в Украине.

Ralko O. S.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

**THE MARKET OF BREAD AND BAKERY PRODUCTS OF UKRAINE:
STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

Summary

The author analyzed the state of the market of bread and bakery products of Ukraine. In the article were considered the main factors affecting this market, the connection between the change in the volume of production of bread and bakery products and the change in the population of Ukraine. The author made a comparison of the actual level of consumption of bread and bakery products in Ukraine and their production volumes. The analysis made it possible to conclude that there is a “shadow” market for bread and bakery products in Ukraine. The author identified a number of causes and factors that influenced on the formation of more than 70% of the difference between the volume of production and consumption of bread and bakery products.

Keywords: the market of bread and bakery products of Ukraine, the actual consumption of bread, the life cycle of the industry, the dynamics of the volume of production of bread and bakery products in Ukraine.